

Το πρόγραμμα «Costume Methodologies»

Αναζήτηση εργαλείων για την ενδυματολογική έρευνα στον τομέα των παραστατικών τεχνών και του κινηματογράφου

Η σύντομη αυτή ανακοίνωση ανταποκρίνεται στο θέμα της Δ' Ημερίδας Ενδυμασιολογίας «Τελευταίες έρευνες στον χώρο του ενδύματος». Παρουσιάζει ένα τετραετές ερευνητικό πρόγραμμα που ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2014¹ στο Πανεπιστήμιο Άαλτο (Aalto University) της Φινλανδίας υπό την εποπτεία της γράφουσας.

Το πρόγραμμα έχει τίτλο «Costume Methodologies – Building Methodological Tools for Research in the Field of Costume Design»² και πραγματοποιείται με χρηματοδότηση από την Ακαδημία της Φινλανδίας, τον κύριο κρατικό φορέα για την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας στη Φινλανδία. Έδρα του προγράμματος είναι το Τμήμα Κινηματογράφου, Τηλεόρασης και Σκηνογραφίας του Πανεπιστημίου Άαλτο.

Με τη συγκεκριμένη χρηματοδότηση, με την ονομασία Finland Distinguished Professor (FiDiPro)³, προσλαμβάνονται διεθνώς αναγνωρισμένοι ερευνητές προκειμένου να συνεργαστούν με φινλανδικά πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα σε «επιστημονικά σημαντικούς και στρατηγικά βασικούς τομείς» που ορίζονται από τα ίδια τα ιδρύματα και που επιδιώκουν να ενισχύσουν τη διεθνή ανταγωνιστική έρευνα και καινοτομία στη Φινλανδία⁴. Το πλαίσιο FiDiPro στοχεύει σε μακροπρόθεσμες διεθνείς συνεργασίες σε ποικίλους τομείς έρευνας, με στόχο την ενδυνάμωση της επιστημονικής και τεχνολογικής κατάρτισης ερευνητών στη Φινλανδία.

1. Η χρονική διάρκεια του προγράμματος είναι: 1 Σεπτεμβρίου 2014-31 Αυγούστου 2018. Τη χρονική στιγμή έκδοσης των Πρακτικών της Δ' Ημερίδας Ενδυμασιολογίας το πρόγραμμα έχει ήδη ολοκληρωθεί.

2. Σε ελεύθερη απόδοση στα ελληνικά: «Ενδυματολογικές μεθοδολογίες – Διαμορφώνοντας μεθοδολογικά εργαλεία για την έρευνα στον τομέα του σχεδιασμού κοστούμιών». Για λόγους συντομίας, προτιμάται ο πρωτότυπος τίτλος που αναφέρεται εφεξής μόνο στη σύντομη μορφή «Costume Methodologies».

3. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. τον ακόλουθο σύνδεσμο στην ιστοσελίδα της Ακαδημίας της Φινλανδίας: <http://www.aka.fi/en/about-us/scientists-behind-the-research/fidipro/>, τελευταία ανανέωση 22 Αυγούστου 2018. Οι προτάσεις που κατατίθενται αξιολογούνται από διεθνείς κριτές (peer-review) βάσει ερευνητικού πλάνου και του επιστημονικού έργου των εμπλεκόμενων καθηγητών (του προσκεκλημένου καθηγητή και του κύριου ερευνητή καθηγητή).

4. Αυτό είναι αξιοσημείωτο στην περίπτωση του προγράμματος «Costume Methodologies», καθώς υποδηλώνει ότι ο τομέας της ενδυματολογίας αξιολογήθηκε τόσο από το Πανεπιστήμιο Aalto ως «στρατηγικά» σημαντικός, όσο και από την αξιολόγηση της Ακαδημίας της Φινλανδίας ως ανταγωνιστικός, σε ένα πλαίσιο χρηματοδότησης που περιλαμβάνει όλα τα επιστημονικά πεδία.

34 | Το συγκεκριμένο πρόγραμμα «Costume Methodologies» αφορά την ενδυματολογία σε όλο το φάσμα εφαρμογής της, τόσο στις παραστατικές τέχνες (ζωντανό θέαμα) όσο και στον κινηματογράφο και τις πολυμεσικές τέχνες. Πιο συγκεκριμένα, σχετίζεται με το κοστούμι στο θέατρο πρόζας/λόγου, το σωματικό θέατρο (physical theatre), το μουσικό και λυρικό θέατρο, το κοστούμι στον χορό (σύγχρονος χορός, μπαλέτο, κ.λπ.), στο τσίρκο, σε τελετές έναρξης και άλλες ειδικές εκδηλώσεις, σε περφόρμανς (performance art), καθώς και με τη συμβολή του κοστούμιού σε άλλα είδη σχετιζόμενα με τη σκηνή ή με το τοποειδές (site-specific) ζωντανό θέαμα, φεστιβάλ και γιορτές. Επίσης, αφορά το κοστούμι στον κινηματογράφο, την τηλεόραση, τη διαφήμιση ή σε εκδηλώσεις προβολής/προώθησης, σε καλλιτεχνικά έργα σχετιζόμενα ή εκφραζόμενα μέσω της κάμερας και/ή της οθόνης ή μέσα από ψηφιακά μέσα, δημιουργικές πολυμεσικές εφαρμογές ή (βίντεο) παιχνίδια. Η ευρύτητα αυτή υποδηλώνει το ενδιαφέρον του προγράμματος να παρακολουθήσει ερευνητικά τον ρόλο της ενδυματολογίας στη σύγχρονη καλλιτεχνική πραγματικότητα, αλλά και να διαμορφώσει ένα πλαίσιο για τη μελέτη του κοστούμιού τόσο ιστορικά –σε σχέση με το παρελθόν– όσο και θεωρητικά σε σχέση με το παρόν και την προοπτική του στο μέλλον. Στο πλαίσιο αυτό ανταποκρίνονται ερευνητές που εργάζονται για το εν λόγω ερευνητικό έργο⁵, καθώς και συνεργαζόμενοι και επισκέπτες ερευνητές⁶. Επίσης, το πρόγραμμα προβλέπει συνεργασία με σημαντικούς εθνικούς και διεθνείς φορείς σχετικούς με την ενδυματολογία στις παραστατικές τέχνες και τον κινηματογράφο⁷.

Στόχος του προγράμματος είναι η διερεύνηση και ανάπτυξη κατάλληλων θεωρητικών πλαισίων για τη μελέτη της ενδυματολογίας στις παραστατικές τέχνες και στον κινηματογράφο, καθώς και η διαμόρφωση μεθοδολογικών εργαλείων για νέα έρευνα στους τομείς αυτούς. Παρόλο που οι κύριοι τομείς της ενδυματολογικής έρευνας σχετικά με το θέαμα στις παραστατικές τέχνες (το ζωντανό θέαμα) και στον κινηματογράφο ή τις πολυμεσικές εφαρμογές διαφέρουν ως προς τα μέσα έκφρασης και απαιτούν διαφορετικά εργαλεία μελέτης, ταυτόχρονα

5. Το πρόγραμμα φιλοξενεί, για 4 χρόνια, τον καθηγητή Peter McNeil από το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ (University of Technology Sydney, UTS) σε συμβουλευτικό ρόλο με τον τίτλο του Διακεκριμένου Καθηγητή. Κύρια ερευνήτρια (Principal Investigator) και επικεφαλής του προγράμματος είναι η δρ. Σοφία Παντουβάκη, Καθηγήτρια Ενδυματολογίας στη Σχολή Τεχνών, Σχεδιασμού και Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Άαλτο, Φινλανδία. Η κύρια ομάδα περιλαμβάνει επίσης δύο μεταδιδακτορικές ερευνήτριες και μία υποψήφια διδάκτορα, καθώς και ομάδα πέντε ακόμη υποψήφιων διδασκόντων που συνεργάζονται με χρηματοδότηση από τον ιδιωτικό φορέα Kone Foundation ή αμισθί.

6. Οι συνεργαζόμενοι ερευνητές προέρχονται από τα παρακάτω ιδρύματα: RMIT και NIDA (Αυστραλία)· UCLA (ΗΠΑ)· University of São Paulo και Centro Universitário Belas Artes de São Paulo (Βραζιλία)· Oslo National Academy of the Arts (Νορβηγία)· University of Surrey, London College of Fashion, Edge Hill University, Southampton Solent University, University of Huddersfield και Queen Mary University of London (Ην. Βασίλειο)· University of Applied Arts και Vienna Academy of Fine Arts (Αυστρία)· E-Campus (Ιταλία)· Μουσείο Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών (Ελλάδα)· και το Centre National du Costume de Scene–CNCS (Γαλλία).

7. Οι συνεργαζόμενοι φορείς σε εθνικό επίπεδο είναι: το Θεατρικό Μουσείο του Ελσίνκι, το Φινλανδικό Σωματείο Εργαζομένων στο Θέατρο και τα Μέσα Επικοινωνίας (Teme), η Κρατική Φινλανδική Ραδιοτηλεοπτική Εταιρεία (YLE), το Εθνικό Οπτικοακουστικό Ινστιτούτο (KaVI), και το Fashion Film Festival του Ελσίνκι. Σε διεθνές επίπεδο, το πρόγραμμα συνεργάζεται με την Επιτροπή Ενδυματολογίας (Costume Design Sub-Commission) του Διεθνούς Οργανισμού Σκηνογράφων (OISTAT).

προσφέρουν κοινά πεδία ερευνητικής προσέγγισης. Πρόκειται για ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις, όπου η «θεωρητική ανάλυση» είναι το κύριο μέσο έρευνας, αλλά και για προσεγγίσεις «διαμέσου της πράξης/πρακτικής»⁸, όπου το καλλιτεχνικό έργο αποτελεί το κύριο μέσο και εργαλείο έρευνας.

Κύριο αντικείμενο του προγράμματος είναι η εις βάθος κατανόηση της επιστημονικής γνώσης σε ό,τι αφορά την καλλιτεχνική ενδυματολογία στις παραστατικές τέχνες και τον κινηματογράφο, έναν νέο σχετικά ερευνητικό χώρο που εξελίσσεται σε αυτόνομο ερευνητικό πεδίο τα τελευταία χρόνια στη διεθνή επιστημονική κοινότητα. Το πρόγραμμα στοχεύει στο να θέσει τις βάσεις για την ανάπτυξη της έρευνας στον τομέα της καλλιτεχνικής ενδυματολογίας μελλοντικά, μεταξύ άλλων, επιμορφώνοντας νέους ερευνητές. Κυρίως, όμως, στοχεύει στη διαμόρφωση μεθοδολογικών εργαλείων για την έρευνα στους προαναφερόμενους τομείς μέσα από επιλεγμένα παραδείγματα, ανάλυση περιπτώσεων και εφαρμογές.

Συνεπώς, κύριος σκοπός του προγράμματος «Costume Methodologies» είναι η διαμόρφωση ενός μεθοδολογικού πλαισίου για τη μελέτη της δημιουργίας (σύλληψης), της παραγωγής και της λειτουργίας του κοστουμιού στις παραστατικές τέχνες (θέατρο, όπερα, χορός, και άλλες σκηνικές ή εξωθεατρικές παραστατικές εφαρμογές), καθώς και σε τομείς σχετιζόμενους με τεχνολογικά μέσα (κινηματογράφος, τηλεόραση και άλλες ψηφιακές και πολυμεσικές δημιουργικές εφαρμογές) που εμπειριέχουν και ενδυματολογικό έργο. Το μεθοδολογικό πλαίσιο επικεντρώνεται στη διερεύνηση τρόπων που θα συμβάλουν στο να υποστηριχθεί και να αναπτυχθεί η έρευνα στον τομέα της καλλιτεχνικής ενδυματολογίας από μια κριτική σκοπιά, διασφαλίζοντας την εις βάθος μελέτη των ιδιαιτεροτήτων του χώρου αυτού, στοχεύοντας σε ερευνητικά αποτελέσματα υψηλού επιπέδου.

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια:

- Την καταγραφή ερευνητικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται ήδη για τη μελέτη της καλλιτεχνικής ενδυματολογίας, την κριτική τους αναθεώρηση, αξιολόγηση και βελτίωση.
- Την τροποποίηση γενικών ερευνητικών μεθόδων προκειμένου να διαμορφωθούν κατάλληλα για το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο.
- Τη δημιουργία νέων μεθόδων, συνδυάζοντας πρακτικές από άλλους τομείς με νέα μέσα και τεχνολογίες. Επιπλέον, την ανάπτυξη μεθόδων έρευνας μέσω καλλιτεχνικού ενδυματολογικού έργου (πράξη/πρακτική).
- Τον έλεγχο των προτεινόμενων μεθόδων μέσα από συγκεκριμένες μελέτες περίπτωσης.
- Την αξιολόγηση των προτεινόμενων μεθόδων με ανταλλαγή απόψεων και κριτική θεώρηση μέσα από ένα διεθνές δίκτυο ερευνητών και επαγγελματιών από τομείς της καλλιτεχνικής ενδυματολογίας.

Οι πρώτες προτεινόμενες μέθοδοι, που βρίσκονται σε εφαρμογή (εν εξελίξει) στο ερευνητικό πρόγραμμα, περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου με βάση θεωρίες σημειολογίας για τη μελέτη του κοστουμιού. Επίσης, διερευνούν τη μελέτη του κοστουμιού μέσω θεωριών υλικού πολιτισμού, κατόπιν αναθεώρησης που λαμβάνει υπόψη το πλαίσιο

8. Όροι που χρησιμοποιούνται στη διεθνή ορολογία: practice-based research / artistic research / practice as research.

36 | δημιουργίας και λειτουργίας του κοστουμιού⁹. Αυτή η προσέγγιση αφορά τη μελέτη αντικειμένων σε αρχεία, με έμφαση στη μικροϊστορία και τη σύνθεση του «ιστορικού» των αντικειμένων. Εφαρμόζονται επίσης μέθοδοι προφορικής ιστορίας από τον τομέα της εθνογραφίας, που εξελίσσονται μέσω πιλοτικών ερευνητικών συνεντεύξεων που απευθύνονται κυρίως σε ενδυματολόγους. Σημαντική είναι και η χρήση καλλιτεχνικής, εργαστηριακής και διδακτικής πρακτικής, καθώς και η δημιουργία νέου ενδυματολογικού έργου ως εργαλείου (practice as research) για τη διερεύνηση σχέσεων και εννοιών που υποδηλώνει ένα κοστούμι, αλλά και για την κατανόηση του ρόλου του ίδιου του κοστουμιού.

Στη θεματολογία που εξετάζεται στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται τα παρακάτω θέματα μεταδιδακτορικής έρευνας: «Το κοστούμι στον πρώιμο φινλανδικό κινηματογράφο (1921-1932)» (δρ. Elena Trencheva)¹⁰, όπου το κινηματογραφικό κοστούμι μελετάται ως μέσο αφήγησης, ιδωμένο μέσα από ένα αναθεωρημένο μεθοδολογικό πλαίσιο διαθεματικής ανάλυσης που βασίζεται στους Ρώσους φορμαλιστές και στις θεωρητικές προσεγγίσεις του Sergei Eisenstein ' «Αγγίζοντας το παρελθόν: Τα κοστούμια ως διαμεσολαβητές της φινλανδικής κινηματογραφικής και θεατρικής ιστορίας» (δρ. Joanna Weckman)¹¹, που προσεγγίζει το κοστούμι ως φυσικό αντικείμενο μέσα από θεωρίες υλικού πολιτισμού και το μελετά ως αφετηρία και ως εργαλείο έρευνας τόσο για την ιστορία της ενδυματολογίας στη Φινλανδία, όσο και ευρύτερα για την ιστορία του θεάτρου και του κινηματογράφου της χώρας. Επίσης, ερευνάται το θέμα «Σχεδιάζοντας κοστούμια διαμέσου των ερμηνευτών», που βασίζεται σε έρευνα μέσω πρακτικής (practice-based) και συγκεκριμένα μέσω σχεδιασμού κοστουμιών σε συνδυασμό με μεθοδολογίες εμπειρικής κοινωνικής έρευνας (πχ. συμμετοχική παρατήρηση και συνεντεύξεις), με στόχο τη διερεύνηση των τρόπων συνεργασίας μεταξύ ενδυματολόγου και ηθοποιού για έναν ουσιαστικότερο και πιο προσωπικό σχεδιασμό κοστουμιών (δρ. Σοφία Παντουβάκη)¹². Παράλληλα, επισκέπτες μεταδιδακτορικοί ερευνητές ασχολούνται με θέματα που καλύπτουν νέα ερευνητικά πεδία της ενδυματολογίας, όπως την ενδυματολογική πρακτική και συγκεκριμένα το πλαίσιο παραγωγής κοστουμιών και τις σχέσεις των ανθρώπων που συμμετέχουν σε αυτό (δρ. Suzanne Osmond, Αυστραλία), αλλά και την εφαρμογή σύγχρονων διευρυμένων θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως της Queer θεωρίας στην ενδυματολογία (δρ. Phoenix Thomas).

Στην ομάδα εργασίας του προγράμματος «Costume Methodologies» συμμετέχουν επίσης υποψήφιοι διδάκτορες που ερευνούν επιμέρους θεματικές ενότητες, όπως το κοστούμι στον σύγχρονο χορό μέσα από την εμπειρία των ενδυματολόγων (Tua Helve), ενδυματολογικές εκφράσεις σε εξωθεατρικό πλαίσιο, όπως μεταξύ οπαδών ποδοσφαίρου ή όσων ντύνονται

9. Σχετικό κεφάλαιο, με τίτλο «“A Touch of Green with an Emerald Hue”: A Multimodal Research Methodology for the Study of Costume» (Pantouvaki 2019) δημοσιεύτηκε από τη γράφουσα μετά την παρουσίαση στην Ημερίδα.

10. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας εκδόθηκαν πρόσφατα (μετά την παρουσίαση στην Ημερίδα) από την ερευνήτρια, με τίτλο «Costume in Early Finnish Film (1920-1931)» (Trencheva 2018).

11. Ο τίτλος στην αγγλική γλώσσα είναι: «Touching the Past – Costumes as Mediators of the Finnish Film & Theatre History». Η μελέτη είναι υπό έκδοση.

12. Βλ. σχετική ανακοίνωση στην ΣΤ' Ημερίδα της Ελληνικής Εταιρείας Ενδυμασιολογίας.

ντραγκ (Jorge Sandoval), το κοστούμι στον σοβιετικό ποιητικό κινηματογράφο (Alexandra Ontchinnikova), τη συμβολή των ψηφιακών μέσων σχεδιασμού στην ενδυματολογία (Kirsi Manninen), τον συμμετοχικό σκηνογραφικό σχεδιασμό μέσα από τη ματιά των παιδιών (Heini Kiamiri) και, τέλος, τον ρόλο του ενδυματολόγου στη δημιουργία τρισδιάστατων ψηφιακών κινουμένων σχεδίων (Maarit Kalmakurki).

Δεδομένου ότι το πρόγραμμα στοχεύει στην επιμόρφωση και κατάρτιση νέων ερευνητών προτείνοντας μεθοδολογικά εργαλεία και προσφέροντας οδηγίες για μελλοντική έρευνα, περιλαμβάνει επίσης δύο συγκεκριμένες διεθνείς δράσεις: το συνέδριο «Critical Costume 2015» στο Ελσίνκι¹³ και ένα διεθνές επιμορφωτικό σεμινάριο ενδυματολογικής έρευνας με τίτλο «Thinking Costume» στο πλαίσιο της διεθνούς συνάντησης World Stage Design 2017 του διεθνούς φορέα σκηνογραφίας OISTAT στην Ταϊβάν¹⁴. Οι δραστηριότητες επιμόρφωσης συμπεριλαμβάνουν και ετήσιο σεμινάριο που συγκεντρώνει τους ερευνητές ενδυματολογίας σε εθνικό επίπεδο (με τίτλο «Costume and Research in Finland»¹⁵), καθώς και εργαστήρια και μαθήματα για νέους ερευνητές.

Η έκδοση των αποτελεσμάτων του προγράμματος «Costume Methodologies» λαμβάνει ποικίλες μορφές –όπως παρουσιάσεις σε διεθνείς συναντήσεις, ανακοινώσεις σε συνέδρια, σεμινάρια και δημοσιεύσεις¹⁶– με στόχο τη διάδοση και την κριτική αξιολόγηση των πορισμάτων και των προτεινόμενων μεθόδων σε διεθνές επίπεδο, και βρίσκεται σε εξέλιξη.

Βιβλιογραφία

- Pantouvaki, S. (2015), (επιμ.), *Critical Costume 2015: New Costume Practices and Performances*, Helsinki: Aalto University Publications Series, ART+DESIGN+ARCHITECTURE 4/2015.
- Pantouvaki, S. (2019), «“A Touch of Green with an Emerald Hue”: A Multimodal Research Methodology for the Study of Costume». Στον τόμο: *Dance, Body, Costume*, Hanna Walsdorf and Petra Dotlačilová (επιμ.), Leipzig, Leipziger Universitätsverlag: 41-76.
- Pantouvaki, S. και McNeil, P. (2021), (επιμ.), *Performance Costume: New Perspectives and Methods*, London, Oxford, New York, Bloomsbury Academic.

13. Το συνέδριο Critical Costume 2015 πραγματοποιήθηκε στη Σχολή Τεχνών, Σχεδιασμού και Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου Άαλτο στο Ελσίνκι, από 25-27 Μαρτίου 2015. Διαμορφώθηκε πάνω σε τρεις θεματικές ενότητες: (α) μέθοδοι ενδυματολογικής έρευνας, (β) κοστούμι και πολυμέσα, (γ) ενδυματολογία και νέες πρακτικές εφαρμογές. Διοργανώθηκε από την ερευνητική ομάδα Costume in Focus σε επιμέλεια της δρ. Σοφίας Παντουβάκη και είχε εξαιρετικά υψηλή ανταπόκριση με περισσότερες από 200 συμμετοχές. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <http://www.criticalcostume.com/cc2015.html>.

14. Για περισσότερες πληροφορίες για το διεθνές σεμινάριο «Thinking Costume», βλ. <http://costumeinfocus.com/projects/costume-research-seminar-thinking-costume/>.

15. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <http://costumeinfocus.com/costume-and-research-in-finland/>.

16. Σημαντικότερη δημοσίευση του ερευνητικού έργου του προγράμματος «Costume Methodologies», η οποία συνοψίζει διαφορετικές προσεγγίσεις ερευνητών της ενδυματολογίας από όλο τον κόσμο σε έναν συλλογικό τόμο, αποτελεί η έκδοση με τίτλο *Performance Costume: New Perspectives and Methods* σε επιμέλεια Σοφίας Παντουβάκη και Peter McNeil, που κυκλοφόρησε το 2021.

38| Trencheva, E. (2018), «Costume in Early Finnish Film (1920-1931)», *Studies in Costume and Performance*, 3: 1, Ιούνιος 2018: 43-60.

Σοφία Παντουβάκη
Σκηνογράφος-Ενδυματολόγος
Καθηγήτρια Ενδυματολογίας, Πανεπιστήμιο Άαλτο
Επικοινωνία: sofsceno@gmail.com